

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ВИМІР

CIVIL SOCIETY IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR: A THEORETICAL AND ANALYTICAL PERSPECTIVE

У статті здійснено теоретико-аналітичний аналіз громадянського суспільства України в умовах повномасштабної війни як специфічного соціального контексту, що радикально трансформує механізми громадянської участі, соціальної мобілізації та взаємодії між суспільством і державою. Предметом дослідження є громадянське суспільство як сукупність інституційних, мережевих і практичних форм колективної дії, що функціонують в умовах тривалого збройного конфлікту. Метою статті є теоретичне узагальнення підходів до аналізу громадянського суспільства в умовах війни та виявлення ключових механізмів і обмежень його розвитку.

Методологічною основою дослідження є поєднання інституційного, мережевого та конфліктологічного підходів, зокрема концепції «conflict society», що дозволяє розглядати громадянське суспільство як динамічний і контекстуально зумовлений соціальний феномен. У межах теоретичного аналізу систематизовано класичні та сучасні соціологічні концепції громадянського суспільства й обґрунтовано обмеженість їхнього пояснювального потенціалу щодо аналізу воєнних трансформацій.

Показано, що в умовах війни відбувається зсув функціонального навантаження громадянського суспільства від контрольних і критичних функцій до мобілізаційних, підтримувальних і компенсаторних. Особливу увагу приділено аналізу соціальної мобілізації та мережевих практик, які реалізуються через горизонтальні зв'язки, цифрові комунікації та волонтерські ініціативи. Обґрунтовано, що мережевий характер громадянської активності забезпечує високу адаптивність і швидкість реагування на кризові виклики, водночас породжуючи проблеми фрагментації, координації та інституційної нестабільності.

Проаналізовано інституційні та регуляторні обмеження розвитку громадянського суспільства в умовах війни, зокрема правову невизначеність, фінансову залежність від донорських ресурсів, організаційні ризики та тенденції до мілітаризації громадянських практик. Доведено, що зазначені обмеження не нівелюють мобілізаційний потенціал громадянського суспільства, проте істотно впливають на його довгострокову стійкість і здатність виконувати демократичні функції в післявоєнний період.

Зроблено висновок, що громадянське суспільство України в умовах війни слід розглядати як процесуальний феномен, розвиток якого визначається балансом між мобілізаційною ефективністю та інституційною стабільністю. Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання для подальших емпіричних досліджень, а також для формування державної політики взаємодії з громадянським суспільством у воєнний і поствоєнний періоди.

Ключові слова: громадянське суспільство, війна, соціальна мобілізація, волонтерство, мережеві практики, інституційні обмеження.

The article provides a theoretical and analytical examination of civil society in Ukraine under the conditions of full-scale war as a specific social context that fundamentally transforms mechanisms of civic participation, social mobilization, and interaction between society and the state. The object of the study is civil society understood as a set of institutional, network-based, and practice-oriented forms of collective action functioning within the framework of prolonged armed conflict. The purpose of the article is to systematize theoretical approaches to the analysis of civil society in wartime and to identify the key mechanisms and structural constraints shaping its development.

The methodological framework of the study combines institutional, network, and conflict-oriented approaches, with particular emphasis on the concept of “conflict society,” which allows civil society to be analyzed as a dynamic and context-dependent social phenomenon. The article systematizes classical and contemporary sociological theories of civil society and demonstrates their limited explanatory capacity when applied to wartime transformations and crisis-driven social dynamics.

The analysis shows that war leads to a significant shift in the functional orientation of civil society from control and critical oversight of state institutions toward mobilizational, supportive, and compensatory functions. Special attention is paid to social mobilization and network-based practices that operate through horizontal ties, digital communication platforms, and volunteer initiatives. It is argued that the networked nature of civic activity ensures a high level of adaptability and rapid response to wartime challenges, while simultaneously generating risks of fragmentation, coordination deficits, and institutional instability.

The article also examines institutional and regulatory constraints on the development of civil society in wartime, including legal uncertainty, financial dependence on donor resources, organizational overload, and tendencies toward the militarization of civic practices. It is demonstrated that although these constraints do not undermine the mobilizational potential of civil society, they significantly affect its long-term sustainability and its capacity to perform democratic functions beyond the immediate demands of war.

The study concludes that civil society in Ukraine under conditions of war should be conceptualized as a processual phenomenon whose development is shaped by the balance between mobilizational effectiveness and institutional stability. The practical significance of the findings lies in their applicability to further empirical research and to the development of public policies aimed at structuring state-civil society relations in both wartime and post-war contexts.

Key words: civil society, war, social mobilization, conflict society, volunteering, network practices, institutional constraints.

УДК 316.42:316.354.4:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.82.1.5>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кондов К.В.

к.соц.н., доцент кафедри політології та соціології

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0002-4503-4365

Горобчук Б.Д.

к.соц.н., асистент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0006-0730-7672

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання функціонування громадянського суспільства в умовах екзистенційної загрози державі та суспільству. Воєнний контекст суттєво трансформує соціальні відносини, механізми солідарності та форми громадянської участі, що потребує переосмислення усталених теоретичних підходів до аналізу громадянського суспільства. Класичні соціологічні концепції, сформовані переважно в умовах стабільних демократичних режимів, виявляються недостатніми для пояснення процесів інтенсивної соціальної мобілізації, масового волонтерства та розширення горизонтальних мереж самоорганізації, характерних для українського суспільства в умовах війни.

Водночас активізація громадянського суспільства супроводжується новими викликами, пов'язаними з інституційними, правовими та організаційними обмеженнями його діяльності. Це зумовлює необхідність комплексного теоретико-аналітичного осмислення ролі громадянського суспільства в умовах війни, а також виявлення меж його потенціалу як чинника соціальної стійкості та суспільної консолідації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика громадянського суспільства має ґрунтовну теоретичну традицію в соціології та політичній теорії. Класичні концепції громадянського суспільства розглядають його як автономну від держави сферу соціальної взаємодії, що забезпечує артикуляцію інтересів, соціальний контроль та відтворення демократичних цінностей. Витоки такого підходу пов'язані з працями А. Токвіля [1], Г. Гегеля [2], а також інтерпретаціями громадянського суспільства як простору гегемонії та контргегемонії у роботах А. Грамші [3]. У сучасній соціально-теоретичній традиції значний вплив мають концепції публічної сфери Й. Габермаса [4], а також теорії соціального капіталу Р. Пантема [5] і громадянської культури Г. Алмонда та С. Верби [6].

У сучасних дослідженнях акцент зміщується на аналіз інституційних форм, ресурсного потенціалу та мережових характеристик громадянського суспільства. Ці аспекти розробляються в межах теорії ресурсної мобілізації Ч. Тіллі [7], концепції політичних можливостей, а також у мережових підходах до колективної дії М. Кастельса [8]. В українській соціології проблематику інституційного розвитку та трансформації громадянського суспільства досліджують Володимир Степаненко [9], Євген Головаха, Наталія Паніна, а також Олександр Вишняк у контексті аналізу ціннісних трансформацій і довіри до інституцій.

Окремий напрям становлять праці, присвячені функціонуванню громадянського суспільства в умовах конфліктів і криз. У межах цього підходу громадянське суспільство розглядається як багатовимірний соціальний актор, здатний як сприяти деескаляції конфліктів, так і відтворювати конфліктні лінії. Теоретичні засади такого бачення представлені в роботах Дж. Ледерака [10], М. Кал-

дор [11], а також у дослідженнях ролі громадських організацій у постконфліктних трансформаціях М. Едвардса [12].

Разом із тим у науковій літературі залишається недостатньо розробленим питання інтеграції класичних теоретичних моделей громадянського суспільства з аналізом воєнного контексту, зокрема на прикладі України. Хоча наявні дослідження висвітлюють окремі аспекти довіри, мобілізації та інституційної трансформації, комплексна теоретико-емпірична модель взаємодії громадянського суспільства та політичних інституцій у воєнних умовах потребує подальшого розвитку.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених громадянському суспільству та соціальним трансформаціям у кризових умовах, у науковому дискурсі бракує системного теоретико-аналітичного осмислення війни як специфічного соціального контексту, що одночасно стимулює розвиток громадянської активності та породжує нові структурні обмеження. Недостатньо дослідженими залишаються питання зміни функціональної ролі громадянського суспільства, трансформації його взаємодії з державними інституціями та ризиків інституціонального виснаження в умовах тривалої війни.

Метою статті є теоретико-аналітичне осмислення трансформацій громадянського суспільства України в умовах війни на основі сучасних соціологічних концепцій. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати основні теоретичні підходи до дослідження громадянського суспільства; обґрунтувати специфіку функціонування громадянського суспільства в умовах війни як особливого соціального контексту; виявити ключові механізми соціальної мобілізації та мережевої взаємодії; окреслити інституційні та регуляторні обмеження розвитку громадянського суспільства в умовах воєнного часу.

Теоретичні концепції громадянського суспільства. У соціологічній теорії громадянське суспільство традиційно розглядається як відносно автономна сфера соціальної взаємодії, що формується між державою, економікою та приватним життям індивідів: «Громадянське суспільство слід розглядати як сферу соціальної активності, що не зводиться ані до держави, ані до ринку та функціонує на основі автономних норм, цінностей і практик» [9, с. 78–79]. Класичні концепції громадянського суспільства пов'язують його становлення з процесами модернізації, диференціації соціальних інститутів та формуванням публічної сфери, у межах якої відбувається артикуляція інтересів і цінностей різних соціальних груп [1; 4].

У межах нормативно-філософського підходу громадянське суспільство інтерпретується як простір реалізації громадянських свобод, моральної відповідальності та солідарності, що забезпечує баланс між індивідуальними інтересами та

загальним благом [2]. Такий підхід акцентує увагу на ціннісних засадах громадянської активності, водночас залишаючи поза фокусом структурні та ресурсні умови функціонування громадянського суспільства.

Інституційний підхід розглядає громадянське суспільство як сукупність формалізованих і неформальних організацій, асоціацій, рухів та ініціатив, що здійснюють колективні дії поза межами державного апарату [12]. У цьому контексті громадянське суспільство постає як важливий елемент демократичного врядування, здатний виконувати функції суспільного контролю, посередництва між громадянами і владою, а також мобілізації соціальних ресурсів.

Окремий напрям становлять підходи, що трактують громадянське суспільство як мережу горизонтальних соціальних зв'язків, заснованих на довірі, взаємодопомозі та добровільній участі [13]. Згідно з цими концепціями, ключовим ресурсом громадянського суспільства є соціальний капітал, який забезпечує здатність суспільства до самоорганізації та колективних дій. Такий підхід дозволяє пояснити динамічні та неформальні форми громадянської активності, однак меншою мірою враховує вплив зовнішніх структурних обмежень.

У сучасних соціологічних дослідженнях дедалі більшої уваги набуває мобілізаційний підхід, у межах якого громадянське суспільство аналізується як сукупність практик колективної дії, спрямованих на реагування на соціальні виклики та кризові ситуації [7]. Громадянське суспільство в цьому випадку постає не лише як стабільний інститут, а як процес, що активізується під впливом загроз і трансформацій.

Водночас більшість класичних і неокласичних концепцій громадянського суспільства формувалися в умовах відносно соціальної стабільності та мирного розвитку. Це обмежує їхній пояснювальний потенціал щодо аналізу громадянського суспільства в умовах війни, де відбувається різка інтенсифікація соціальної мобілізації, переосмислення ролі держави та зсув акцентів від контрольних до підтримувальних і захисних функцій [10; 11]. У зв'язку з цим виникає потреба адаптації наявних теоретичних моделей до аналізу громадянського суспільства як динамічного соціального феномена, що функціонує в умовах воєнного конфлікту.

Узагальнення розглянутих підходів дозволяє запропонувати авторське визначення громадянського суспільства, що враховує специфіку його функціонування в умовах збройного конфлікту. *Громадянське суспільство в умовах війни – це процесуальний соціальний феномен, що являє собою динамічну сукупність формальних і неформальних інституцій, мережевих практик та форм колективної дії, які функціонують у просторі між державою, ринком і приватним життям індивідів на засадах добровільності, солідарності та спільної ідентичності. В умовах збройного кон-*

флікту громадянське суспільство трансформується з переважно контрольного та критичного актора на мобілізаційну, підтримувальну й компенсаторну силу, розвиток якої визначається амбівалентним балансом між консолідуючим потенціалом і ризиками фрагментації, між інституційною стабільністю та адаптивною гнучкістю мережевих форм самоорганізації.

Громадянське суспільство в умовах війни як «conflict society». Війна як специфічний соціальний контекст суттєво змінює умови функціонування громадянського суспільства, що зумовлює необхідність виходу за межі класичних теоретичних моделей. У межах сучасних конфліктологічних і соціологічних підходів громадянське суспільство в умовах війни розглядається як складова так званого «conflict society», у якому соціальні взаємодії, ідентичності та інституційні ролі формуються під впливом тривалого збройного протистояння: «Конфліктні ситуації можуть породжувати більш інтенсивну мобілізацію громадянського суспільства. За таких умов політизація має якісно інший характер, оскільки відбувається в контексті екзистенційної, «життя або смерті», природи політики» [14, с. 202].

Концепція «conflict society» виходить із розуміння того, що громадянське суспільство в умовах війни не є однорідним або виключно позитивним актором. Воно може виконувати як стабілізуючі, так і дестабілізуючі функції, впливаючи на перебіг конфлікту, рівень соціальної напруги та характер взаємодії між суспільством і державою. У цьому контексті громадянське суспільство постає не лише як простір солідарності, а й як поле конкуренції інтересів, ідентичностей і стратегій дії: «Різні поєднання політичних ідентичностей, рамок дії та структур можливостей зумовлюють те, що актори громадянського суспільства можуть як підживлювати конфлікт, так і підтримувати статус-кво або сприяти розбудові миру» [14, с. 205].

В умовах війни відбувається трансформація ключових функцій громадянського суспільства. Контрольна та критична функції щодо держави, характерні для мирного часу, поступаються місцем мобілізаційній та підтримувальній функціям. Громадянські ініціативи, волонтерські об'єднання та неурядові організації дедалі частіше виконують завдання, пов'язані із забезпеченням базових потреб населення, підтримкою обороноздатності та зміцненням соціальної стійкості. У результаті формується модель партнерської взаємодії між громадянським суспільством і державними інституціями, що є нетиповою для класичних ліберальних концепцій.

Разом із тим війна загострює внутрішні суперечності громадянського суспільства. З одного боку, зростає рівень соціальної солідарності та готовності до колективних дій, з іншого – посилюються ризики фрагментації, ієрархізації та селективної включеності окремих груп у процеси громадянської активності. Це свідчить про амбівалентний характер громадянського суспільства в умовах

воєнного конфлікту, де процеси консолідації співіснують із потенціалом соціальної поляризації.

Особливістю «*conflict society*» є також переосмислення ролі громадянського суспільства у відтворенні національної ідентичності та символічних меж спільноти. В умовах війни громадянські ініціативи беруть активну участь у формуванні домінуючих наративів, норм солідарності та моральних орієнтирів, що посилює їхній вплив на суспільну інтеграцію. Водночас це підвищує відповідальність громадянського суспільства за недопущення виключення, стигматизації та радикалізації соціальних груп.

Таким чином, розгляд громадянського суспільства крізь призму «*conflict society*» дозволяє подолати його спрощене трактування як виключно демократичного або стабілізуючого чинника. Такий підхід створює теоретичні передумови для подальшого аналізу конкретних механізмів соціальної мобілізації, мережевої взаємодії та інституційних обмежень громадянського суспільства в умовах повномасштабної війни.

Соціальна мобілізація та мережеві практики громадянського суспільства в умовах війни. Однією з ключових характеристик громадянського суспільства в умовах повномасштабної війни є різка інтенсифікація соціальної мобілізації, що відбувається переважно через неформальні та напівформалізовані мережеві практики. На відміну від інституціоналізованих моделей громадянської участі мирного часу, воєнний контекст стимулює розвиток горизонтальних форм взаємодії, заснованих на швидкому обміні інформацією, довірі та ситуативній координації дій: «Російське вторгнення в Україну спричинило безпрецедентний рівень громадянської мобілізації, коли громадяни швидко самоорганізувалися у волонтерські мережі для підтримки збройних сил і цивільного населення, що постраждало від війни» [15, с. 3].

Сучасні дослідження підкреслюють вирішальну роль цифрових комунікацій у формуванні мережевої структури громадянського суспільства в умовах війни. Соціальні медіа, месенджери та онлайн-платформи забезпечують оперативну мобілізацію ресурсів, координацію волонтерської діяльності та залучення широких верств населення до колективних дій. У результаті громадянське суспільство набуває рис децентралізованої мережі, здатної швидко адаптуватися до змін воєнної ситуації та локальних потреб. Мережеві практики громадянського суспільства сприяють формуванню нових моделей солідарності, що ґрунтуються не лише на формальній приналежності до організацій, а й на спільному досвіді війни, емоційній залученості та відчутті спільної відповідальності: «Ці форми залучення мають переважно децентралізований характер і спираються на горизонтальну координацію, відносини довіри та цифрові комунікаційні платформи» [15, с. 6]. У цьому контексті соціальна мобілізація набуває рис масової, але водночас фрагментованої уча-

сті, коли індивіди включаються в різні ініціативи залежно від наявних ресурсів, компетенцій і соціальних зв'язків.

Водночас мережевий характер громадянського суспільства в умовах війни породжує низку структурних обмежень. Відсутність чітких механізмів координації між численними ініціативами може призводити до дублювання зусиль, нерівномірного розподілу ресурсів та зниження ефективності окремих форм допомоги. Крім того, висока залежність від цифрових каналів комунікації робить мережеві практики вразливими до інформаційних загроз, дезінформації та маніпулятивних впливів.

Соціальна мобілізація в умовах війни також змінює співвідношення між формальними та неформальними інститутами громадянського суспільства. Волонтерські мережі та ініціативні групи часто діють швидше й гнучкіше, ніж традиційні неурядові організації, що зумовлює зсув центру громадянської активності в бік неформалізованих структур. Така трансформація підсилює адаптивний потенціал громадянського суспільства, але водночас ускладнює його інтеграцію в усталені інституційні рамки.

Таким чином, соціальна мобілізація та мережеві практики є ключовими механізмами функціонування громадянського суспільства в умовах війни, забезпечуючи його стійкість та здатність до швидкого реагування на кризові виклики. Разом із тим мережевий характер громадянської активності актуалізує проблему інституційного врегулювання та довгострокової стабільності громадянського суспільства, що потребує окремого аналітичного розгляду.

Інституційні та регуляторні обмеження розвитку громадянського суспільства в умовах війни. Попри високий рівень соціальної мобілізації та розгалуженість мережевих практик, розвиток громадянського суспільства в умовах війни супроводжується низкою інституційних і регуляторних обмежень: «В результаті інститути громадянського суспільства були змушені адаптуватися до нових суспільних потреб, а також до нових безпекових викликів і регуляторних обмежень» [16, с. 1]. Воєнний контекст суттєво змінює правове, організаційне та фінансове середовище функціонування громадянських ініціатив, що впливає на їхню сталість, ефективність і довгостроковий потенціал.

Одним із ключових обмежувальних чинників є правова невизначеність, у межах якої змушені діяти волонтерські об'єднання та некомерційні організації. Надзвичайний стан і пріоритети безпеки зумовлюють посилення державного регулювання, що не завжди узгоджується з динамікою та неформальним характером громадянської активності. У результаті частина ініціатив функціонує в напівформалізованому режимі, що ускладнює їхню легітимацію, фінансову прозорість і взаємодію з державними інституціями. Фінансові обмеження також відіграють суттєву роль у визначенні можливостей громадянського суспільства. Залеж-

ність від донорських ресурсів, волонтерських внесків і міжнародної допомоги створює асиметрію доступу до ресурсів між різними організаціями та ініціативами. У поєднанні з відсутністю стабільних механізмів державної підтримки це підвищує ризики нерівномірного розвитку громадянського суспільства та зниження його інституційної спроможності в довгостроковій перспективі.

Організаційні обмеження проявляються у зростанні навантаження на активістів і волонтерів, що призводить до феномену емоційного вигорання та скорочення кадрового потенціалу. Умови тривалої війни ускладнюють планування діяльності, стратегічний розвиток організацій і передачу досвіду, що негативно позначається на стабільності громадянських структур. Крім того, високий рівень децентралізації та фрагментації мережевих ініціатив ускладнює координацію зусиль і формування єдиних стандартів діяльності.

Окрему групу обмежень становлять ризики милітаризації громадянського суспільства, коли значна частина громадянської активності зосереджується навколо підтримки оборонних потреб. Хоча така спрямованість є функціонально виправданою в умовах війни, вона звужує спектр громадянських практик і відсуває на периферію питання соціальної інклюзії, прав людини та демократичного контролю. У довгостроковій перспективі це може призвести до дисбалансу між мобілізаційною ефективністю та демократичним потенціалом громадянського суспільства.

Таким чином, інституційні та регуляторні обмеження формують суперечливе середовище розвитку громадянського суспільства в умовах війни. З одного боку, вони стримують його інституційну стабілізацію та розширення функціонального спектра, з іншого – актуалізують потребу в адаптації нормативно-правових рамок і механізмів взаємодії між державою та громадянськими акторами. Усвідомлення цих обмежень є необхідною передумовою для формування збалансованої моделі розвитку громадянського суспільства в післявоєнний період.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті здійснено теоретико-аналітичний аналіз громадянського суспільства як соціального феномена, що функціонує в умовах повномасштабної війни. Показано, що класичні соціологічні концепції громадянського суспільства, сформовані в контексті стабільного суспільного розвитку, мають обмежений пояснювальний потенціал щодо аналізу процесів соціальної мобілізації, трансформації інституційних ролей і мережевих практик у воєнний період.

Обґрунтовано доцільність застосування підходу «conflict society» для аналізу громадянського суспільства в умовах війни, що дозволяє врахувати амбівалентний характер громадянської активності, поєднання стабілізуючих і потен-

ційно дестабілізуючих ефектів, а також зміну функціонального навантаження громадянських інституцій. У межах цього підходу громадянське суспільство постає не лише як простір солідарності, а як динамічне поле соціальної взаємодії, що формується під впливом тривалого збройного конфлікту.

Встановлено, що ключовим механізмом функціонування громадянського суспільства в умовах війни є соціальна мобілізація, яка реалізується переважно через горизонтальні мережеві практики та цифрові комунікації. Така форма громадянської активності забезпечує високу адаптивність і здатність до швидкого реагування на кризові виклики, водночас породжуючи проблеми координації, фрагментації та інституційної нестабільності.

Проаналізовано інституційні та регуляторні обмеження розвитку громадянського суспільства, зокрема правову невизначеність, фінансову залежність, організаційні ризики та тенденції до милітаризації громадянських практик. Показано, що ці обмеження не нівелюють мобілізаційний потенціал громадянського суспільства, проте істотно впливають на його довгострокову стійкість і здатність виконувати демократичні функції поза межами воєнної необхідності.

Зроблено висновок, що громадянське суспільство в умовах війни слід розглядати як процесуальний і контекстуально зумовлений феномен, розвиток якого визначається балансом між мобілізаційною ефективністю та інституційною стабільністю. Війна виступає водночас каталізатором активізації громадянського суспільства і чинником, що загострює його внутрішні суперечності та структурні обмеження.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним аналізом довгострокових наслідків воєнної мобілізації для громадянського суспільства, вивченням процесів інституціоналізації волонтерських мереж у післявоєнний період, а також порівняльними дослідженнями функціонування громадянського суспільства в різних типах воєнних і постконфліктних суспільств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tocqueville A. *Democracy in America*. Chicago. University of Chicago Press. 2000. 722 p.
2. Hegel G. *Elements of the Philosophy of Right* / ed. A. Wood. Cambridge: Cambridge University Press. 1991. 541 p.
3. Gramsci A. *Prison Notebooks* / ed. and trans. J.A. Buttigieg. New York: Columbia University Press. 1992. Vol. 1–3.
4. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge. MIT Press, 1989. 301 p.
5. Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton. Princeton University Press. 1993. 258 p.

6. Almond G., Verba S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton. Princeton University Press. 1963. 562 p.
7. Tilly C. *Social Movements, 1768–2004*. Boulder. Paradigm Publishers, 2004. 262 p.
8. Castells M. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge. Polity Press. 2012. 200 p.
9. Степаненко В. *Громадянське суспільство: дискурси і практики: монографія*. Київ. Інститут соціології НАН України. 2015. 420 с.
10. Lederach J. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC. United States Institute of Peace Press. 1997. 201 p.
11. Kaldor M. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 3rd ed. Stanford. Stanford University Press. 2012. 268 p.
12. Edwards M. *Civil Society*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press. 2014. 240 p.
13. Bourdieu P. *The Forms of Capital*. Richardson J.G. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York. Greenwood Press, 1986. P. 241–258.
14. Marchetti R., Tocci N. *Conflict Society: Understanding the Role of Civil Society in Conflict*. *Global Change, Peace & Security*. 2009. Vol. 21(2). P. 201–217.
15. Ibrahimi N., Abdelhameed H., Farasoo A. *The Securitization of Civil Society in Conflict Zones. A Comparative Study of Iraq and Afghanistan*. 2022. 18 p.
16. Kostiv M., Kochyn V., Lideikyte Huber G., Neri-Castracane G. *The War in Ukraine. Volunteers and Non-Profit Organizations*. 2023. 13 p.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026